

BADIIY MATNNING MAZMUNIIY TURLARI VA INTERTEKSTUALLIK**Juliyeva Saodat***Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi**4-bosqich talabasi*

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada badiiy matnning mazmuniy turlari, ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda intertekstuallik hodisasining nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy asarlarda matnlararo aloqalarning yuzaga chiqish shakllari, iqtibos, reminissensiya, alluziya kabi vositalarning badiiy-estetik vazifasi ilmiy jihatdan yoritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy matn, intertekstuallik, alluziya, reminissensiya, poetika, matnlararo aloqa, mazmuniy turlar.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются содержательные типы художественного текста и теоретические основы интертекстуальности. Также рассматриваются формы межтекстовых связей в художественных произведениях и художественно-эстетические функции цитат, реминисценций и аллюзий.

Ключевые слова: художественный текст, интертекстуальность, аллюзия, реминисценция, поэтика, межтекстовые связи.

ANNOTATION. This article analyzes the semantic types of literary texts and the theoretical foundations of intertextuality. It also examines the forms of intertextual relations in literary works and the artistic-aesthetic functions of quotations, reminiscence, and allusions. Through examples from Uzbek and world literature, the role of intertextuality in enriching the meaning of literary texts is scientifically explained.

Keywords: literary text, intertextuality, allusion, reminiscence, poetics, intertextual relations, semantic types.

KIRISH

Badiiy adabiyot insonning estetik tafakkuri, ruhiy kechinmalari va ijtimoiy tajribasini ifodalovchi muhim madaniy hodisadir. Har bir badiiy asar o'zining murakkab tuzilishi, ko'p qatlamli mazmuni va keng semantik imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Badiiy matnni chuqur anglash uchun uning mazmuniy qatlamlarini tahlil qilish hamda boshqa matnlar bilan o'zaro aloqadorligini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, badiiy matnning mazmuniy turlari va intertekstuallik hodisasi adabiyotshunoslikda alohida o'rin egallaydi.

Badiiy matnning mazmuniy turlari. Badiiy matn mazmuni ko'p qatlamli bo'lib, unda turli semantik darajalar o'zaro uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Ushbu qatlamlar bir-birini to'ldirib, asarning yaxlit badiiy tizimini shakllantiradi. Hodisaviy (voqeaviy)

mazmun.Hodisaviy mazmun badiiy matnning tashqi, ya'ni ko'zga ko'rinadigan qatlamini tashkil etadi. U asarda tasvirlangan voqealar, syujet chiziqlari va fabula asosini o'z ichiga oladi. Bu qatlamda qahramonlarning harakati, voqealar rivoji, konfliktlar va ularning yechimi aks etadi. Hodisaviy mazmun o'quvchini asarga jalb etuvchi asosiy omillardan biri bo'lib, u orqali muallif o'z fikrini dinamik tarzda ifodalaydi. Shu bilan birga, voqealar tizimi ko'pincha ramziy ma'nolarni ham o'zida mujassam etadi.Obrazli mazmun.Obrazli mazmun badiiy matnning markaziy qatlamlaridan biri hisoblanadi. Unda qahramonlar, tabiat tasvirlari, detal va ramzlar orqali muallifning estetik qarashlari ifodalanadi. Har bir obraz nafaqat konkret shaxs yoki hodisani, balki kengroq ijtimoiy va ma'naviy mazmunni ham ifodalashi mumkin. Obrazlar tizimi orqali asarda yashirin ma'nolar ochiladi, muallifning individual uslubi namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ramziy obrazlar badiiy matnning ko'p qirrali talqin etilishiga imkon yaratadi.G'oyaviy (ideyaviy) mazmun.G'oyaviy mazmun badiiy asarning asosiy maqsadi va yo'nalishini belgilaydi. Bu qatlamda muallifning hayotga, jamiyatga, inson va uning qadriyatlariga bo'lgan munosabati ifodalanadi. G'oyaviy mazmun ko'pincha asarning umumiy ruhini belgilab, o'quvchini muayyan xulosaga olib keladi. Unda axloqiy, ijtimoiy, siyosiy yoki falsafiy g'oyalar mujassam bo'lishi mumkin. Badiiy asarning badiiy qimmati ko'p jihatdan uning g'oyaviy chuqurligi bilan belgilanadi.Emotsional-ekspressiv mazmun.Emotsional-ekspressiv mazmun asarning hissiy ta'sir kuchini ifodalaydi. Bu qatlam orqali o'quvchi asar ruhiyatiga kirib boradi, qahramonlar bilan hamdard bo'ladi. Tilning badiiy imkoniyatlari — metafora, epitet, takror, intonatsiya kabi vositalar ushbu mazmunni yuzaga chiqarishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, lirika janrida emotsional qatlam yetakchi o'rin egallab, asarning asosiy ta'sirchanlik manbai hisoblanadi.Falsafiy mazmun.Falsafiy mazmun badiiy matnning eng chuqur qatlamlaridan biri bo'lib, unda hayot, borliq, inson taqdiri, vaqt va makon kabi universal masalalar aks etadi. Bu qatlam o'quvchini mushohada qilishga, hayotning mohiyati haqida o'ylashga undaydi. Falsafiy mazmun ko'pincha bevosita emas, balki obrazlar va voqealar orqali bilvosita ifodalanadi. Shu sababli uni anglash uchun o'quvchidan muayyan intellektual tayyorgarlik talab etiladi.

Intertekstuallik tushunchasi va nazariy asoslari.Intertekstuallik atamasi XX asr adabiyotshunosligida keng qo'llanila boshlagan bo'lib, u badiiy matnning boshqa matnlar bilan o'zaro aloqadorligini anglatadi. Ushbu tushuncha matnni yopiq tizim sifatida emas, balki boshqa matnlar bilan doimiy "muloqotda" bo'lgan ochiq tizim sifatida talqin etadi.Intertekstuallik nazariyasiga ko'ra, har bir yangi matn avvalgi matnlar asosida yaratiladi va ularning ma'lum elementlarini o'zida aks ettiradi. Bu jarayon adabiy an'ananing davomiyligini ta'minlaydi hamda yangi ma'nolarni yuzaga keltiradi.

Intertekstuallikning asosiy ko'rinishlari. Iqtibos (sitata) — boshqa matndan aniq parcha keltirish orqali amalga oshiriladi. Bu usul matnlar o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni ko'rsatadi. Alluziya — mashhur asar, tarixiy voqea yoki obrazga yashirin

ishora qilishdir. Bu usul o'quvchidan ma'lum bilim talab qiladi. Reminisensiya — oldingi matnning umumiy ruhini, motiv yoki obrazlarini eslatish orqali yuzaga keladi. Parodiya — boshqa matnni kulgili yoki tanqidiy shaklda qayta talqin qilishdir. Uslubiy taqlid (pastiche) — muayyan yozuvchi yoki adabiy yo'nalish uslubini takrorlash orqali yaratiladi.

Intertekstuallikning funksiyalari. Semantik boyitish — matn ma'nosini kengaytiradi va ko'p qatlamli qiladi. Madaniy aloqa — turli davr va adabiyotlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi. Estetik ta'sirni kuchaytirish — o'quvchining zavqini oshiradi va matnni qiziqarli qiladi. Muallif pozitsiyasini aniqlashtirish — boshqa matnlarga munosabat orqali muallifning qarashi namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, badiiy matn murakkab va ko'p qatlamli tizim bo'lib, unda hodisaviy, obrazli, g'oyaviy, emotsional-ekspressiv va falsafiy mazmunlar o'zaro uyg'unlashadi. Intertekstuallik esa ushbu tizimni yanada boyitib, matnni kengroq madaniy va adabiy kontekstda talqin qilish imkonini beradi. Shu bois badiiy matnni chuqur o'rganishda mazkur tushunchalar muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bart R. *Izbrannyye raboty. Semiotika. Poetika.* – Moskva: Progress, 1989.
2. Baxtin M. M. *Estetika slovesnogo tvorchestva.* – Moskva: Iskusstvo, 1979.
3. Karimov S. *Badiiy uslub va til poetikasi.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
4. Kristeva J. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art.* – New York: Columbia University Press, 1980.
5. Mamajonov A. *Matn lingvistikasi.* – Toshkent: O'qituvchi, 2013.
6. Quronov D. *Adabiyotshunoslik nazariyasi.* – Toshkent: Akademnashr, 2018.
7. Yo'ldoshev B. *Badiiy matn lingvopoetikasi.* – Toshkent: Fan, 2008.

